ALTERNATOR
Misliti znanost.

Primer Krajner: skoraj sto let stara zgodba o prostovoljni samoizolaciji iz časnika Jutro

28. 5. 2020

Number: 26/2020

Author:

- Katja Mihurko Poniž

Levo: France Krajnar pred bolnico v Ljubljani, Tedenske slike, 1. 4. 1928; desno: Julija Kremenšek na fotografiji Davorina Rovška, Dom in svet, 1893, številka 5

Samoosamitev je bila v preteklih mesecih in tednih zaznamovana s strahom pred boleznijo in to večinoma dojemamo kot nekaj neprijetnega in nezaželenega. A zgodovina beleži tudi drugačne zgodbe – zgodbe puščavnikov ali eremitov, ki so prostovoljno zapustili družbo in se v osami posvetili kontemplaciji in študiju. Pred slabimi sto leti je pozornost slovenske in po navedbah časopisa *Jutro* celo evropske javnosti vzbudila nenavadna zgodba modernega puščavnika. To zgodbo so pri dnevniku *Jutro (http://www.dlib.si/results/?query=%27srel%3dJutro+(Ljubljana)%40AND%40fts%3dKrajnar%40AND%40date%3d1928%27&pageSize=25)* objavili v petih nadaljevanjih. *Jutro* je bilo tedaj najbolj bran slovenski časopis. Prvi del je bralsko radovednost tako razvnel, da je bilo 18. marca 1928 po *Jutru*, ki je zgodbo označil za evropsko senzacijo, takšno povpraševanje, kot ga, po besedah uredništva, časopis še nikoli ni doživel. Pri tem je treba dodati, da je članek izšel v nedeljski izdaji, kjer je bila naklada precej večja (podatek za trideseta leta pravi, da naj bi bila tedaj 28.000, dnevna pa 20.000, prim. geslo Jutro v *Enciklopediji Slovenija*, vendar to ni največja naklada, saj je pri *Slovencu* v tisti dobi dosegala tudi 35.000*) in da noben od člankov ni bil podpisan, kar je bila za tisti čas za poročila običajna praksa.

Vse se je začelo s tem, da se je po Notranjskem kot blisk razširila vest, da so orožniki obiskali čudaškega samotarja in milijonarja Franceta Krajnerja, ki ga je *Jutro* preimenovalo v Krajnarja (v krstnih knjigah je sicer po ugotovitvah Slovenskega rodoslovnega društva zapisano ime *Krajner*, gl. tabelo (http://www.genealogy.si/srdindex/K075.html)). Obisk predstavnikov postave naj bi se zgodil potem, ko se je pri njih oglasil Krajnerjev daljni sorodnik Anton Puntar, ki so mu na uho prišle novice, da naj bi Krajner po dvaindvajsetletni prostovoljni osami umrl in da naj bi ga »skrivaj v hiši pokopali«. V spremstvu dveh orožnikov in podžupana bližnje vasi Planina se je odpravil h Krajnerju. Na lastne oči se je prepričal, da je Krajner še živ, orožnika pa sta naredila zapisnik in ga predala logaškemu sodišču. Ko je o tem izvedel poročevalec *Jutra*, se je odpravil na teren in tako je nastala reportaža v petih nadaljevanjih, v kateri je novinar opozoril tudi, da je dogodek »tako nenavaden in neverjeten, da predstavlja uprav evropsko senzacijo«, in se ob tem spraševal o motivih za samoizolacijo

mladega in zdravega človeka »milijonarskih staršev, ki imajo vsega v obilju na razpolago«. Odgovore na svoja vprašanja je iskal v pogovorih s Krajnerjem, njegovo sestro, vaščani in Krajnerjevo nesojeno družico Julijo.

Kako iz zgodbe narediti nadaljevanko?

Bralstvo časopisov in revij je v času, ko današnjega »rumenega tiska« še ni bilo, očitno prav tako željno pričakovalo nenavadne zgodbe, zato je novinar spretno razvnel njihovo domišljijo in nato v posameznih člankih posredoval informacije, ki so se nato sestavile v zgodbo. Na kratko povzeto jo beremo tako: leta 1906 se je France Krajner, edini sin na premožni kmetiji v vasi Laze ob Planinskem polju in podžupan sosednje, nekdaj furmanske vasi Planina, zaprl v svojo sobo in je ni zapustil dvaindvajset let. Hrano mu je najprej nosila mati, po njeni smrti pa sestra. Krajner je imel v sobi tri lesene kipe svetnikov, ki jih je družina dobila iz bližnje cerkve v vasi Jakovica, ko je bil še otrok, in je pred njimi izvajal svojevrstno bogoslužje. Sicer ni imel dostopa do nobenih knjig in časopisov. Pet let po njegovi osamitvi, leta 1911, ga je obiskala preiskovalna komisija, a ni mogla k njemu, ker se je zaprl pred njo. Pogovor se je nato odvijal za zaprtimi vrati in čeprav so bili njegovi odgovori smiselni ter je na vprašanje, ali vidi prikazni, odločno odgovoril, da ne, mu je logaško sodišče odredilo skrbnika. To odločitev je razveljavilo ljubljansko deželno sodišče in tako je Krajner še naprej nemoteno živel v svoji prostovoljni osamitvi. Ponovno so njegovo psihično stanje preverjali ob izbruhu prve svetovne vojne. Zdravnik ga je tedaj razglasil za nesposobnega za odhod na fronto. Tako je bil pozabljen vse do trenutka, ko je neznani obrekovalec raznesel vest, da je umrl, zaradi katere je najprej doživel obisk *ad hoc* komisije in nato še Jutrovega poročevalca. Zgodbo je bilo mogoče – o tem so pričali zapisi v različnih slovenskih časopisih, ki so izhajali v Ameriki – zapisati v enem samem članku, a *Jutro* je zgodbo objavilo v petih številkah. Najbrž ta odločitev ni bila vnaprej premišljena, temveč ji je botrovalo nepričakovano veliko zanimanje bralstva. Precej verjetno pa se zdi, da je novinar dobro premislil strategijo nadaljevanj, saj je spretno vpletal v posamezne članke nova »dejstva« in tako ohranjal bralsko zanimanje. Krajnerjeva zgodba je tako postajala vedno bolj podobna trivialnim feljtonskim romanom, ki so svoj razcvet doživeli v drugi polovici 19. stoletja, a bili v dvajsetih letih dvajsetega stoletja že pozabljeni. Danes je v Jutrovih zapisih o Krajnerju nemogoče postaviti mejo med dokumentarnostjo in fikcijo, a novinarjeve pripovedne strategije razkrivajo vozlišča, na katerih je gradil suspenz svoje zgodbe in za katera se zdi, da so še vedno aktualna.

Čudaški milijonar

Prvi Jutrov zapis ima naslov »22 let prostovoljno zaprt na svojem domu« in podnaslov »Skrivnostna življenska tragedija kmečkega milijonarja na Notranjskem«. Izbira naslova se zdi dobro premišljena, saj najprej izpostavlja temeljno človeško vrednoto (svobodo), nato pa ji zoperstavi nepričakovano nasprotje, da je bila odločitev za izgubo svobode prostovoljna. Podnaslov pa se dejansko bere kot naslovi popularnih romanov 19. stoletja (tudi na Slovenskem je bil denimo priljubljen roman *Skrivnost stare gospodične* (https://srl.si/sql_pdf/SRL_2011_1_06.pdf) nemške pisateljice, ki se je podpisovala kot E. Marlitt; v njem preživlja osamljeno starost v podstrešni sobici meščanska dama, ki se je življenju odpovedala iz zvestobe do ljubega iz nižjega razreda, s katerim se ni smela poročiti). V trivialnih romanih je skrivnost največkrat povezana z ljubezenskim življenjem protagonista oziroma protagonistke, vzrok za odpoved družabnemu življenju in zakonu je lojalnost do izbranca oziroma izbranke, ki je postal_a nedosegljiv_a zaradi volje staršev ali kakšnega drugega vzroka. Te zgodbe se dogajajo v meščanskih, včasih tudi v plemiških krogih, zato je za literarne osebe značilen tudi dober gmotni položaj. Najbrž je iz tega razloga novinar iz premožnega posestnika naredil kar milijonarja. V povezavi s to oznako se zdi premišljena tudi odločitev, da je fotografijo hiše, v kateri je Krajner živel, časopis objavil šele v zadnjem nadaljevanju, saj njena podoba razkriva veliko, a že za tiste čase zelo preprosto kmečko hišo. Novinar Krajnerju ne pripiše le milijonarstva, temveč tudi čudaštvo, ki pa ga ne povezuje le z njegovo odločitvijo za osamitev, temveč tudi s prostorom, v katerem Krajner živi. Članek se namreč začne z opisom, ki ga novinar naslovi »Čudna notranjska kotlina« in nadaljuje tako: »Logaški okraj je že od nekdaj znan po svojih čudežnih naravnih pojavih, in kakor bi bili z zemljo v najožji zvezi tudi prebivalci, najdeš med njimi ljudi z zelo pisanim življenjem in romantičnimi doživetji«. Opis Planinskega polja se zaključi z besedami:

> **»Kmetje drvarji so kaj originalni ljudje! Med njimi so nekateri obredli že ves svet. Eden najbolj interesantnih in zagonetnih čudakov v tem kraju pa je nedvomno 50-letni milijonar France Krajnar, ki smo se namenili o njem obširno spregovoriti, ker interesira njegovo življenje osobito v zadnjem času prav živo vso Notranjsko«.**

Okvir zgodbe je s tem jasno določen: skrivnost bogatega milijonarja je pripeta na romantično ozadje nenavadne pokrajine. Kar še manjka, je ljubezenska tema.

Kdo je bil kriv za Krajnerjevo osamo ali »cherchez la femme«

Zdi se, da je novinar sledil stavku, ki ga je mojster feljtonskega romana Alexandre Dumas st. večkrat zapisal v romanu *Les Mohicans de Paris* (1854–1859), v gledališki različici pa se bere kot spodbuda za Jutrovega novinarja, saj ena izmed dramskih oseb pravi: »Il y a une femme dans toutes les affaires; aussitôt qu'on me fait un rapport, je dis: "Cherchez la

femme!"« (Za vsem stoji ženska, zato vedno rečem, ko mi prinesejo zgodbo, »iščite žensko«.) In to je storil tudi Jutrov poročevalec, ki pa v Krajnerjevi zgodbi ni našel le ene, temveč kar dve ženski. Mater, ki je poroko preprečila, in seveda izbranko, ki je v Krajnerju zbudila tako silna čustva. Nakazana dvojina ni naključna, saj je slovenski prostor tradicionalno sodil v območje polarizacije ženskosti na grešno in zapeljivo Evo ter brezmadežno mater Božjo, le da je vse kazalo na to, da Krajnerjeva nima atributov nebeške vzornice ali kakor je bila najprej predstavljena:

»Z nenadnim prihodom omenjene komisije je vnovič oživil spomin na Krajnarjev usodni konflikt z materjo, ki mu pred 22 leti ni dovolila, da bi se njen edini sin poročil z ono, ki si jo je izbral za družico svojega srca. Materin sklep je tako porazno vplival nanj, da se je odrekel vsemu svetu in se zaprl v podstrešno sobico, katerega praga ni prestopil celih 22 let!«

Krajnerjeva zgodba se na tej točki začne približevati slovenski kmečki povesti tistega tipa, v katerem je v ospredju generacijski konflikt mati-sin, ali kot še ugotavlja literarni zgodovinar Miran Hladnik (http://lit.ijs.si/skp4.html) :

»Če je dom najpomembnejša stvar v kmečki povesti, je razumljivo, da bodo želji po posedovanju doma podrejene tudi druge zadeve od morale do ljubezni. Ljubezen kot enkratna subjektivna čustvena izbira je lahko le konfliktna za junaka, od katerega se pričakuje pragmatičen odnos do sveta. Ljubezenska tema je v kmečki povesti podrejena lastninski«.

Ker kot bralci in bralke vemo, da naj bi Krajnerjeva skrivnost bila povezana z njegovo ljubezensko izbiro, na tej točki pričakujemo, da bomo izvedeli podrobnosti te zgodbe, a novinar spretno sledi stopnjam v gradnji dramskega dejanja in na tem mestu vpelje zaplet, ki ga predstavlja pripoved Krajnerjeve sestre Francke: bratove osame namreč po njenem ni zakrivila ženska, temveč bratova, kot se je Francka izrazila, »abnormalnost«. Njena zgodba razkrije življenjsko usodo s tragičnimi podtoni: ko mu je umrl oče, je moral France prenehati šolanje na ljubljanski realki, poprijeti za delo na domačiji in po odsluženi vojaščini prevzeti vse obveznosti hišnega gospodarja. A četudi ta zgodba odpira številne nove poti (recimo nezmožnost uresničitve poti slovenskega kmečkega izobraženca), jim Jutrov novinar ni sledil. Morda se mu je zato, ker je v svoji literarni prtljagi nosil tudi slovenske zgodbe o oblastnih materah (eno izmed notranjskih različic je izpisala tudi Zofka Kveder v svoji drami *Amerikanci* (https://sl.wikipedia.org/wiki/Amerikanci)), zdelo najbolj smiselno slediti ljubezenski temi in tako se je odpravil med vaščane po več informacij o Krajnerjevi izbranki. Ti so mu povedali, da je to sosedova Julka, ki naj bi bila sestra (a je bila v resnici sestrična) nekdanjega okrajnega glavarja, ljubljanskim izobraženim krogom pa dobro znanega dvornega svetnika Janka Kremenška (https://sl.wikipedia.org/wiki/Janko_Kremen%C5%A1ek) . Vaščanom se je zdelo pomembno še povedati, da mati ni nikdar pustila svojega sina Franceta izpred oči.

»Vedno je moral biti pri njej, se udeleževati domačih verskih obredov in hoditi z njo v cerkev, kamor ga je vodila za roko tudi potem še, ko je postal podžupan občine Planina. Ves obupan se je, po besedah vaščanov, izrazil napram materi, ko je ta odklonila njegovo zvezo s sosedovo Julko: 'Če ne poročim te, ne bom nobene. In ne bom odslej dalje prestopil praga te podstrešne sobice!'«

V njegovem imenu naj bi kljub materini prepovedi Julko snubil možakar iz sosednje vasi, a pri tem ni bil uspešen. Kot dober preiskovalni novinar se je avtor zapisa seveda odpravil še k (neporočeni) Julki, ki ni izključila možnosti, »da se je Krajnarju zaradi nje zmešalo, ker so pred 25. leti ljudje splošno silili, da bi se sklenila zveza med dvema najbogatejšima rodbinama v vsem okraju; sosedovi so namreč tudi milijonarji. Vendar pa je izjavila, da ni s Krajnarjem nikdar zadevno govorila in da ni nikoli imela tega vtisa, da je zaljubljen vanjo. Njen pokojni oče Josip je nekoč dejal doma: "Krajnar ni resni človek! Kadar pridem k njemu, se igra s svetimi podobicami ..."« Ljubezenska zgodba je z Julkino pripovedjo postavljena pod vprašaj, zato v enem izmed nadaljevanj izvemo, da je bila »gospa vdova Korenčanova« zadnja izmed vaščanov, ki ga je videla, preden se je zaprl na podstrešje. Peljala se je namreč na vozu, na katerem sta sedela Krajner in njegova izvoljenka Julka iz

Logatca domov v Laze. Krajner je takrat po besedah dotične vdove mračno zrl predse in je ostal tak vso vožnjo – med Francetom in Julko je torej vendarle nekaj bilo, karkoli že ona pravi ... *Jutro* je spretno manipuliralo s problematičnim odnosom med materjo in sinom ter z vztrajanjem pri nesrečni ljubezenski zgodbi, ki je burila bralsko domišljijo, in poudarjanjem Krajnerjeve »normalnosti«, saj so le tako lahko ohranjali sentimentalni okvir milijonarjeve, za bralstvo sicer očitno čudaške odločitve za umik v samoto.

Z današnje perspektive se zgodba zdi zanimiva tudi zato, ker vključuje arhetipe močne matere, ki v očetovi odsotnosti manipulira s sinovim življenjem in mu preprečuje svobodne odločitve, ki zadevajo njegovo intimno (spolno) življenje. Novinarski diskurz izpostavlja in poudarja materinski lik kot izrazito negativen in le mimogrede navrže, da bi lahko Krajnerjeva odločitev izvirala tudi iz upora proti tradicionalni patriarhalni vlogi trdnega in umnega kmečkega gospodarja. Prezir do Krajnerjeve drugačnosti izražajo nenazadnje tudi besede Julkinega očeta, veleposestnika Josipa Kremenška. Diskurz v *Jutru* razkriva, da je novinarsko pero dobro vedelo, kaj mora v zgodbi izpostaviti, da bo ohranjalo zanimanje bralcev, in je zato ves čas poudarjalo Krajnerjevo normalnost in utemeljevalo njegovo odločitev za samoizolacijo z nesrečno ljubezensko zgodbo. Krajner je s tem ohranil atribute tradicionalne moškosti, ki se upre materinski volji (v enem izmed nadaljevanj je zapisano, da se z njo v svoji osami sploh ni hotel pogovarjati), a je kljub temu zgleden kristjan in na ta način ostaja varuh tradicije. Trdost in krutost kmečkega življenja, ki posameznika, drugačnega od okolice in prevladujoče ideologije družbenega spola (nabor tradicionalnih opredelitev moškosti kot povezane z razumom, kulturo, pogumom, resnostjo, močjo, grobostjo in aktivnim principom ter ženskosti kot povezane s telesom, naravo, čustvom, mehkobo, nežnostjo, in pasivnim principom), pripelje do bega pred stvarnostjo, ni v nobenem prispevku postavljena pod vprašaj in tako tudi liberalen časopis ohranja konvencionalne družbene vloge. Oblastna in kruta mati je stalnica v imaginariju slovenske literature (prim. Mihurko Poniž (http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-DTKMLCL9)) že od ljudskega slovstva naprej, le da se tam največkrat pojavlja v vlogi mačehe (prim. Kropej (https://books.google.si/books?id=AaflAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=sl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)). Tako se Krajnerjeva mati prilega podobi oblastne materinskosti in ljubezenski zgodbi daje trden in s tem, ko nadomešča odsotnega očeta, tudi specifičen slovenski okvir. A razraščanje njene podobe v oblastno mater iz sina dela slabiča in tako postavlja pod vprašaj njegovo moškost in razumnost, zato novinarsko pero na tem mestu napravi spreten obrat.

Krajner – Kristus?

Iz Jutrovih reportaž o Krajnerju je razvidno, da njegova mati nima atributov tiste, ki bi ji morala biti za zgled, a zanimivo je, da on v novinarjevem poročilu kljub temu zavzame prostor nebeškega sina. Že ob prvem srečanju z notranjskim eremitom namreč poročevalec zapiše: »Franceta Krajnarja ni prav nič zmedel moj nenadni prihod. Brezbrižno me je zrl s svojim obrazom, sličnim Kristusovemu. V njegovem finem izrazu ter v vsej njegovi vitki postavi ni bilo ničesar, kar bi govorilo, da ni pri pravi pameti. Neprisiljeno se je obrnil ter le večkrat stopil pred malo omaro z nekimi kipi gori in doli. Kolikor sem opazil, je imel vanje nepremično uprte svoje oči«. Primerjavo s Kristusom naredi novinar tudi nekaj vrstic kasneje, ko pravi: »In glej, res, njegov obraz je čudovito podoben Kristusovem kipu!«

Na tem mestu naj spomnimo, da je v slovenski literarni tradiciji dvajseta leta zaznamoval ekspresionizem (https://sl.wikipedia.org/wiki/Ekspresionizem) , v katerem je bila podoba Kristusa kot odrešenika eden izmed osrednjih motivov, zato je mogoče vzporednice med Krajnerjem in Kristusom razumeti tudi kot navezavo na gibanje, ki je bilo sicer v času nastanka že v zatonu, a morda prav zato dovolj prisotno v kulturni zavesti intelektualcev, ki so brali *Jutro*, da je novinar lahko računal na to, da bodo njegove aluzije razumljene. Krajnerjev umik v osamo, njegov beg pred materinsko avtoriteto bi lahko delovala nemožato in bi kot tak izgubil atribute junaka, s tem pa tudi bralski interes. V literarnih besedilih je običajno v neprostovoljno osamo, v zaprt prostor, postavljen ženski lik, medtem ko je pri moškem izolacija le na ravni osamitve od družbe, še vedno pa tak literarni lik opravlja družbeno koristno delo, neredko je zdravnik. Slovensko moškost je torej moral novinar rešiti in za to je imel dve možnosti: Krajner ni bil zaprt prostovoljno (in na nekem mestu celo beremo, da je sestra morala odpreti dve ključavnici, da je komisija prišla do njega – a kasneje o tem ni več zapisana niti beseda) ali pa je utelešenje nove moškosti – senzibilnega odnosa do sveta, ki sicer korenini v krščanstvu, a hkrati ponuja odrešitev. V to smer razmišljanja nas napeljuje tudi zadnji članek v seriji, ki predstavi Krajnerjevo pot v Ljubljano, kjer naj bi ga pregledali na psihiatriji, in se zaključi tako:

»Ko je vozil avtomobil skozi Šelenburgovo ulico, je Krajnar z velikim zanimanjem motril in se čudil, kako se je Ljubljana izpremenila. Pred bolnico se je z veseljem postavil pred fotografski aparat, nakar je vsem spremljevalcem krepko stisnil roko in dejal: 'Saj se bomo kmalu zopet lahko videli!'«

Ali so se res, o tem *Jutro* molči, a Krajner je še pred strokovno ekspertizo rehabilitiran kot »normalen« moški, ki po krpanovsko krepko stisne roko.

Krajnerjeva nadaljna usoda v *Jutru* ni več našla odmeva, poročila so objavili še ameriški *Prosveta*, *Amerikanski Slovenec* in *Glas naroda*. Med slovenskimi časopisi in revijami se je nanj spomnil le satirični časopis *Skovir*, ki mu je namenil naslednje,

še danes aktualne verze:

Prečudne včasi se stvari godijo,
ne mine pusto teden nam nikdar.
Seve, kdor svetu rekel je ‚adijo‘.
ko oni čudni Krajnar miljonar
in kdor se stiska v celici Glavnjače,
ne ve, da zunaj v svetu je drugače,
da naš planet se suče, suče, suče,
kot so že včasih rekle umne buče.

Skoraj sto let stara zgodba nas danes postavlja pred vprašanje, v kolikšni meri smo presegli čudenje nad tem, da se mlad in premožen moški odloči za samoizolacijo. Če se ozremo v nedavno preteklost, ko smo zelo težko sprejeli zaprtost »aktivnega« dela prebivalstva, medtem ko smo samoizolacijo starostnikov sprejemali kot nekaj povsem normalnega, se zdi, da bi tudi v današnjem času zgodba »čudaškega milijonarja« našla dovolj bralcev in bralk.

* Podatek o nakladi *Slovenca* je posredoval dr. Žarko Lazarević, za kar se mu avtorica lepo zahvaljuje.

https://www.alternator.science/en/long/primer-krajner-skoraj-sto-let-stara-zgodba-o-prostovoljni-samoizolaciji-iz-casnika-jutro/